

Úvod do tlumočení znakových jazyků

-

Struktura a fungování znakového jazyka 1

Vymezení znakových jazyků

Přirozené, autonomní a ustálené vizuálně-motorické jazyky, zpravidla užívané komunitou neslyšících.

Typologicky i teritoriálně různorodá skupina jazyků, zpravidla ustálených na úrovni národa či státu, nemusí však být vázána na stát.

Odlišit:

- nesystémových vizuálně-motorických prostředků,
- umělých vizuálně-motorických systémů,
- neautonomních systémů založených na vizualizaci audio-orálních jazyků,
- nesystémové skupiny přirozených gest a spontánních ikonických vizuálně motorických prostředků.

Připomenutí

Přirozený x umělý jazyk.

Přirozený jazyk - jazyk používaný určitým konkrétním společenstvím, komunitou, který slouží ke komunikaci.

Umělý (plánovaný, zkonstruovaný, modelový) jazyk - jazyk, který nevznikl spontánně, ale utvořil jej jeden autor nebo kolektiv odborníků

Připomenutí

Jazyk - komunikační systém obecně.

Řeč - praktické uplatnění jazyka, promluva.

Jazyk x řeč - lingvistický a politický aspekt.

Znakový jazyk

Znaková řeč

Z. 155/1998, 384/2008 a další legislativa v našich podmínkách.

Připomenutí

Znakový jazyk x znakovaný jazyk.

Český znakový jazyk x znakovaná čeština.

Český znakový jazyk - přirozený a plnohodnotný komunikační systém tvořený specifickými vizuálně-pohybovými prostředky (tvarováním rukou, jejich postavením a pohyby, mimikou, pozicemi hlavy a horní části trupu) se základními atributy jazyka (znakovost, systémovost, dvojí členění, produktivnost, svébytnost a historický rozměr). Jeho gramatika je zcela nezávislá na jakémkoliv mluveném jazyce.

Připomenutí

Znakovaná čeština - využívá gramatické prostředky češtiny, která je současně hlasitě nebo bezhlasně artikulována. Spolu s jednotlivými českými slovy jsou pohybem a postavením rukou ukazovány jednotlivé znaky, převzaté z českého znakového jazyka. Znakovaná čeština v taktilní formě může být využívána jako komunikační systém hluchoslepých osob, které ovládají český jazyk.

Připomenutí

Kontrastivní lingvistika – hlavní rozdíly.

Znakové jazyky	Audio-orální jazyky
vizuálně-motorické fonémy	audio-orální fonémy
simultánní kódování	primárně lineární kódování
ikonická motivace znaků	výlučně arbitrární znaky
nižší počet lexikálních jednotek	vyšší počet lexikálních jednotek
ontogeneze nepřímá (určující vliv vrstevníků a školy)	ontogeneze přímá (mezigenerační tradice)

Připomenutí

Kontrastivní lingvistika – hlavní rozdíly.

Znakové jazyky	Audio-orální jazyky
minoritní sociální postavení	majoritní sociální postavení
užší škála ustálených stylů nahrazena individ. variabilitou	zpravidla širší škála ustálených stylistických útvarů
využití písemné formy je ojedinelé	prestižnost spjata s existencí písemnictví

Okruh uživatelů znakových jazyků

- Neslyšící (prelingválně, postlingválně neslyšící),
- nedoslýchaví,
- uživatelé kochleárních implantátů,
- slyšící.

Typologie sluchových vad, statistiky a přístup k jazyku.

Znakové jazyky - vývoj

- Home signs:

znaky zaváděné pro individuální potřebu, zpravidla uvnitř rodiny složené ze slyšících a neslyšících.

Výsledkem obvykle pidžin (tedy nikoli jazykový systém), který se může stát jazykem prostřednictvím kreolizace.

- Village sign language:

nejnižší úroveň přirozeného jazyka, dochází k mezigenerační kontinuitě, jež odpovídá teritoriálnímu dialektu jedné obce u audio-orálních jazyků.

Znakové jazyky - vývoj

- **Community sign language:**

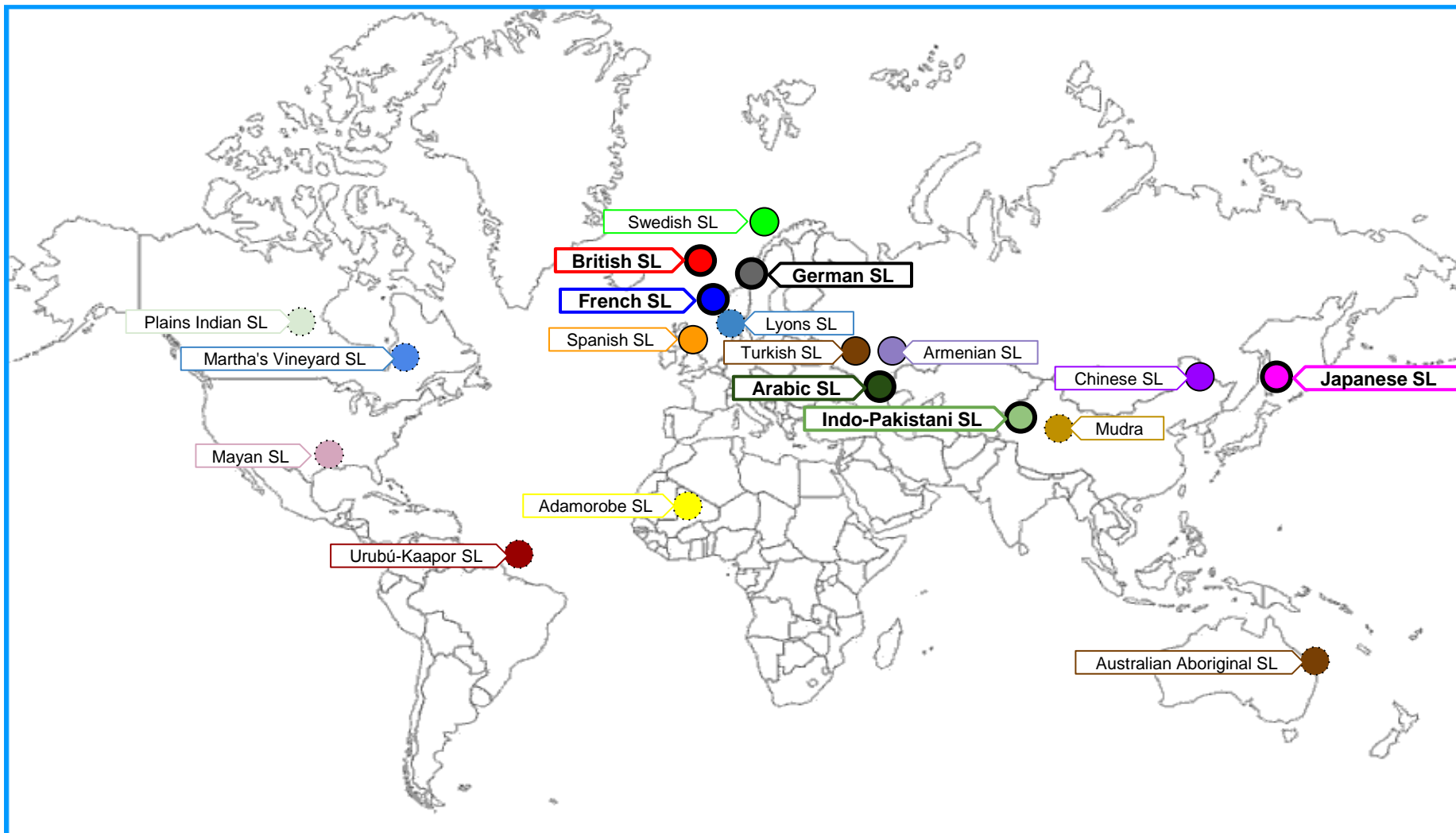
vzniká expanzí village sign language na interdialekt nebo národní standard.

- **Sign language family:**

vzniká štěpením community sign language po administrativním dělení nebo napodobením (resp. exportem) prototypu pro potřeby jiné komunity

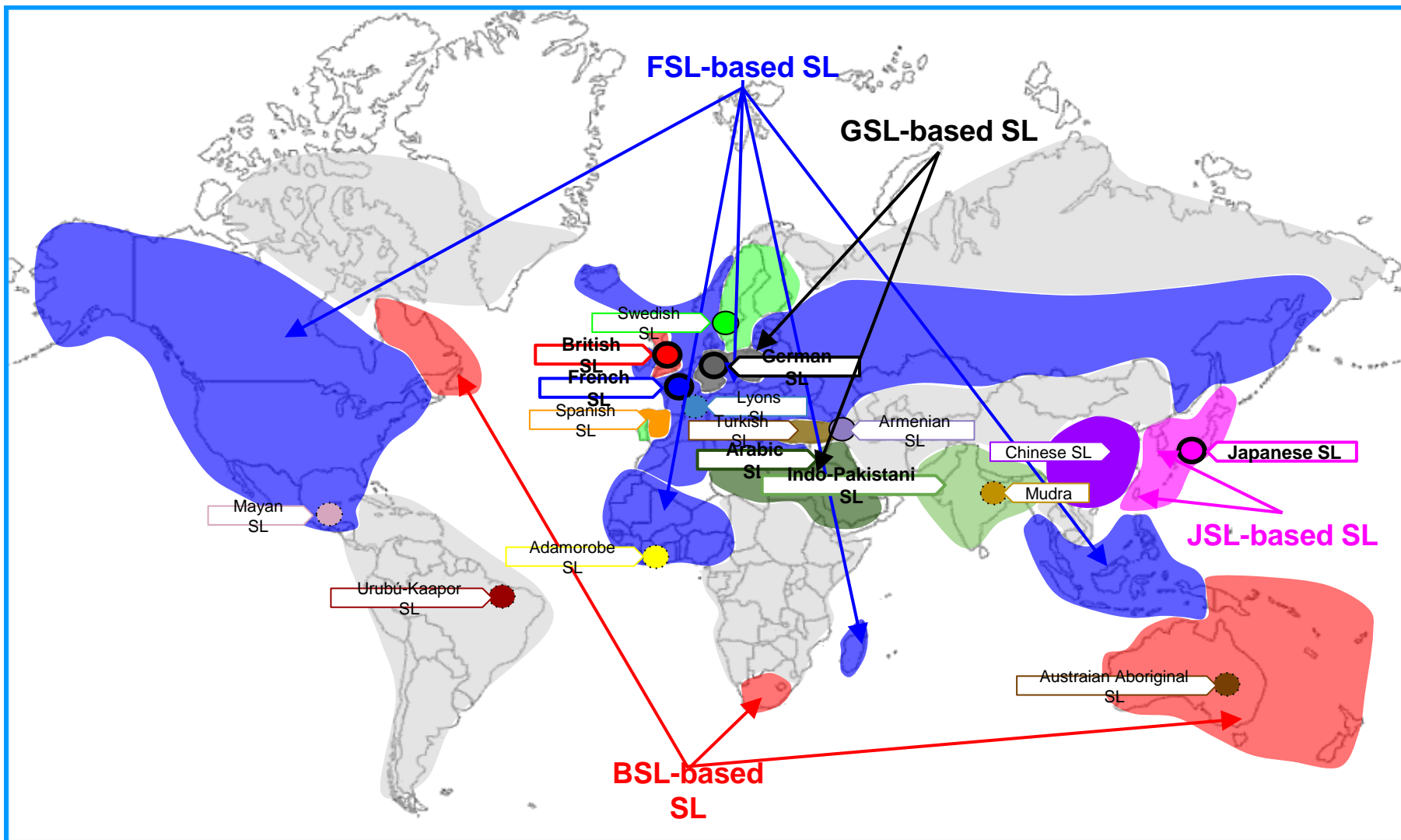
Fylogeneze a typologie znakových jazyků

Historicky doložené prototypy

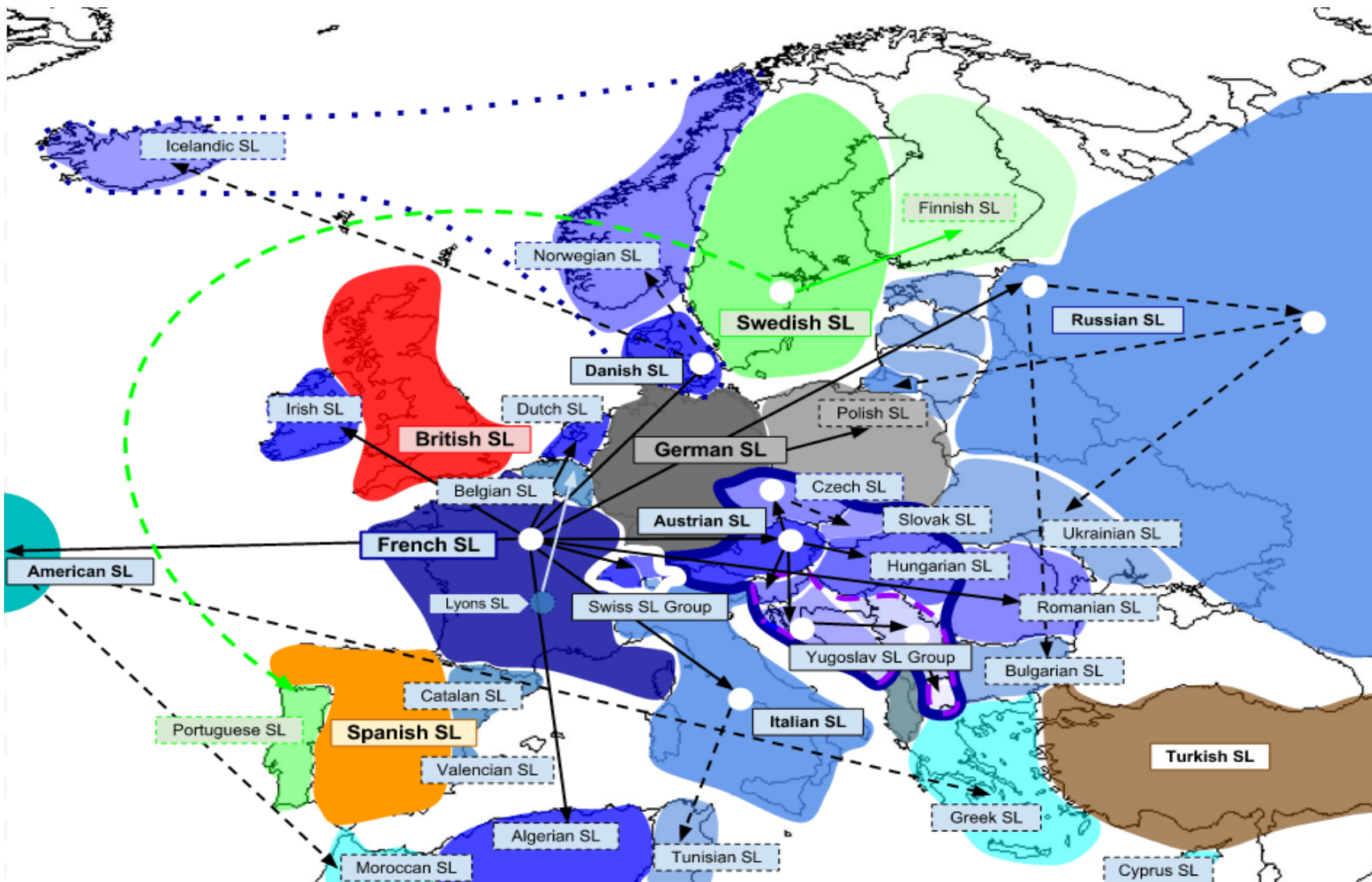

Fylogeneze znakových jazyků

Vývoj znakových jazyků z prototypů

Geneze znakových jazyků v Evropě

Typologická klasifikace jazyků

Pojednává o způsobech dělení různých typů jazyků podle různých hledisek, nejvíce propracovaná je **morfologická typologie**.

- Jazyky se tradičně dělí na:
 - **flektivní** - gramatické funkce pomocí flexe (ohýbaní), tj. skloňování a časování, předpon a přípon; volný slovosled (např. čeština, slovenština),
 - **aglutinační** - gramatické funkce pomocí afixů (tj. předpony, přípony a vpony), které se přidávají ke kořenovému slovu; volný slovosled (např. maďarština, turečtina),

Typologická klasifikace jazyků

- **introflexivní** - gramatické funkce pomocí flexe (ohýbaní), tj. skloňování a časování, přičemž dochází ke změnám v kořeni slova (např. arabština, hebrejština),
- **izolační** (analytický) - jazyk, který pracuje pouze s volnými morfémy; nevyužívá flexe slov, jejich forma zůstává stejná; gramatické funkce pomocí slovosledu a tzv. funkčních slov; pevný slovosled (např. angličtina, vietnamština, francouzština),
- **polysyntetický** - jazyk, ve kterém se slova skládají z mnoha morfémů, pro tento typ jazyka je důl. vytváření složenin a pevně daná pravidla slovosledu (např. většina amazonských jazyků, němčina).

Typologická klasifikace jazyků

Typologická diferenciaci mezi znakovými jazyky je minimální.

Všechny znakové jazyky **kolísají mezi analytickým a polysyntetickým morfologickým typem**, s malými vzájemnými rozdíly.

Znakovací prostor

Znakovací prostor – omezený prostor před tělem mluvčího - oblast vymezená anatomicky:

- vertikálně: temenem hlavy a pasem,
- horizontálně odzadu dopředu (sagitálně): rovinou hrudi a dosahem předloktí upažených rukou,
- horizontálně zprava doleva: dosahem pravého a levého předloktí upažených rukou.

Sdělení ve znakovém jazyce

Znakový jazyk využívá pro tvorbu sdělení dvou různých prostředků:

- část sdělení, která je produkována **pohyby rukou**, je částí **manuální**:
 - tvar ruky/rukou,
 - místo artikulace,
 - pohyb ruky/rukou,
 - orientace dlaně a prstů,
 - vzájemná poloha rukou,
 - kontakt.

Sdělení ve znakovém jazyce

- Část sdělení, která je nesená pohyby obličeje (mimikou) a horní částí těla (hlavy a trupu), je částí **nemanuální**:
- **faciální** (realizované ve tváři) – obočí, oči, nos, ústa, jazyk, zuby, tváře, brada,
- **orální** – artikulace rtů:
 - mluvní komponenty** – pohyby rtu a/nebo úst, které jsou odvozeny z mluveného jazyka,
 - orální komponenty** – pohyby rtu a/nebo úst, které nejsou odvozeny z mluveného jazyka,
- **jiné** - hlava, ramena, horní část trupu.

Manuální komponenty - parametry znaku

Změnou jednoho parametru znaku dochází ke změně významu znaku.

- PŘÍTEL x VLASTNÍ (jiný tvar ruky),
- VYCHOVÁVAT x POČASÍ (jiný tvar ruky),
- ČEKAT x ŽÍT (jiný pohyb),
- SPORT x ŘEDITEL (místo artikulace).

STŘEDISKO PRO
POMOC STUDENTŮM
SE SPECIFICKÝMI NÁROKY
Masarykova univerzita

video

Nemanuální komponenty

4 základní typy:

- **operátor** - gramatický operátor, který funguje po dobu artikulace nejčastěji jednoho výrazu, někdy po dobu trvání věty či výpovědi (např. negace, zjišťovací otázka, doplňovací otázka, kladná (souhlasná) věta),
- **modifikace** - modifikuje význam znaků, např. velikost, intenzita, rychlost,
- **indikátor promluvy** - reguluje tok promluvy, např. ověření souhlasu, porozumění, potvrzení,
- **pocit** - vyjadřuje subjektivní postoje znakujících k situaci, o které se komunikuje (např. odpor, hněv, překvapení).

Typologie znaků

Manuální část znaku – kritéria:

1. **počet rukou ve znaku** 1-ruční znaky,
2-ruční znaky,
2. **počet rukou, které jsou ve znaku v pohybu**
 - jedna aktivní ruka,
 - obě aktivní ruce,
 - jedna aktivní ruka - druhá pasivní (místo artikulace),
3. **počet tvarů rukou ve znaku**
 - symetrické znaky – obě ruce totožný tvar,
 - asymetrické znaky – každá ruka jiný tvar,

Typologie znaků

4. **kontakt s tělem** - s kontaktem,
- bez kontaktu ruky (rukou) s tělem,
5. **kontakt rukou** - vzájemný kontakt rukou, bez kontaktu,
6. **složení** - kombinující předešlé typy.

Omezení (angl. constraints)

Každý jazyk je tvořen souborem dílčích jednotek a pravidel, podle kterých lze tyto jednotky dále kombinovat.

Pro ZJ existují **lingvistická** a **fyziologická** omezení.

Omezení (angl. constraints)

- **První lingvistické omezení** – v ZJ se nepoužívají všechny možné kombinace tvarů rukou, míst artikulace a pohybů, které lidské tělo dokáže produkovat,

př. Taiwanský ZJ, japonský ZJ...

Rozdíl i mezi ČZJ a SPJ v místě artikulace na předloktí: v ČZJ se toto místo vyskytuje běžně, v SPJ vůbec.

Omezení (angl. constraints)

- **Druhé lingvistické omezení** – v různých ZJ můžeme nalézt stejné realizace jednotlivých parametrů znaku - kombinování těchto jednotek nemusí být v daných ZJ shodné.

Omezení (angl. constraints)

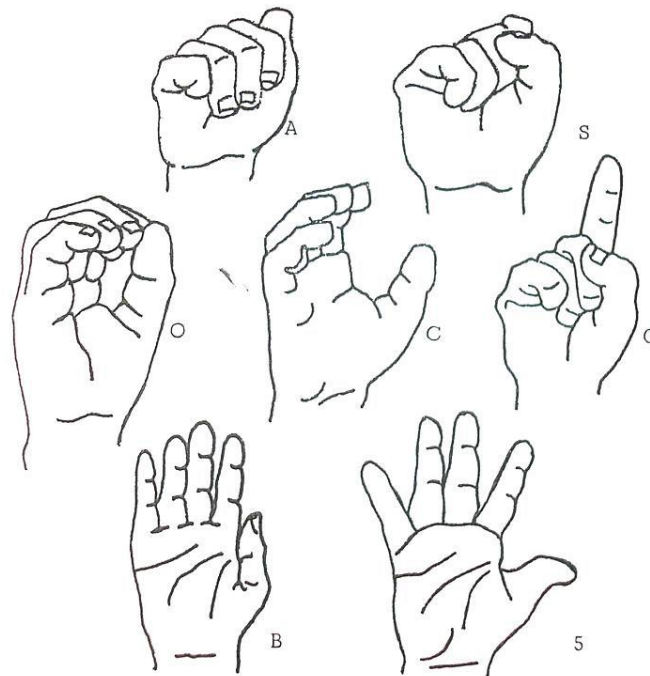
Fyziologická omezení: - podmínky produkce

- **Podmínka symetrie** - aktivní 2-ruční znaky – stejný tvar, stejné místo artikulace, simultánní nebo alternativní pohyb.
- **Podmínka dominance** - 2-ruční znaky (aktivní a pasivní ruka v odlišném tvaru) - pokud je znak natolik komplexní, že je tvořen 2 odlišnými tvary rukou, celková komplexnost znaku musí být redukována 2 způsoby, které jsou realizovány současně:
 - a) zamezení pohybu 1 ruky, ze které se stává ruka pasivní,
 - b) omezení možného tvaru pasivní ruky.

Omezení (angl. constraints)

Fyziologická omezení: - podmínky produkce

Pasivní ruka – nepříznakové tvary

Omezení (angl. constraints)

Fyziologická omezení: - podmínky produkce

- **Místo artiklace** – znak mění v průběhu artiklace své umístění a dotýká se těla na dvou různých místech - vždy o místa ve stejné oblasti (výjimkou složené znaky)

př. v oblasti hlavy – MATKA, NESLYŠÍCÍ, FIALOVÝ.

Omezení (angl. constraints)

Fyziologická omezení: - podmínky percepce

Při percepci ZJ směřuje náš zrak do oblasti tváře, krku, hrudníku mluvčího, nikoli na ruce. Tvář mluvčího – mnoho relevantních informací.

Znaky tvořené v oblasti obličeje

- tendence 1-ruční znaky.

Znaky tvořené mimo centrální oblast

- tendence 2-ruční znaky,
- využití zvětšeného pohybu znaku,
- redundance informací.

Znaková zásoba ČZJ

Znaky jako jednotky nesoucí význam jdou rozdělit do tří skupin:

- **Ikony** - založené na vizuální podobnosti, napodobují reálné objekty, děje a situace.
 - **transparentní** - jasné na první pohled (PÍT),
 - **translucidní** - patrný jen pro toho, kdo již význam znaku zná (MLÉKO).
- **Indexy** - existuje vztah věcné souvislosti s objektem (osobní, ukazovací, přivlastňovací zájmena).
- **Symboly** - neexistuje jasný vztah mezi označením a objektem, žádná souvislost, motivovanost.

Děkuji Vám za pozornost.

Zdroje + doporučené zdroje

- PFAU, R., STEINBACH, M., WOLL, B. *Sign Language: An International Handbook.*, Berlin/Boston: Walter de Gruyter, 2012. ISBN 3110261324, 9783110261325
- SERVUSOVÁ, J., *Kontrastivní lingvistika – český jazyk x český znakový jazyk.*, Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87153-07-9
- KOHOUTOVÁ, J., KOMÁRKOVÁ, B., KOVÁČOVÁ, T., KUCHARŮVÁ, L., PEŠOUTOVÁ, I., ŠEBKOVÁ, H., TIKOVSKÁ, L. *Jazyk neslyšících. Co víme, co nevíme a co bychom měli vědět o českém znakovém jazyce.*, Praha: FF UK, Ústav českého jazyka a teorie komunikace, 2005. Interní materiál (výzkumný záměr)

Zdroje + doporučené zdroje

- ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda.*, Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-0154-0
- ČECHOVÁ, M., *Řeč o řeči.*, Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2069-7
- MACUROVÁ, A., *Dějiny výzkumu znakového jazyka u nás a v zahraničí.*, Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87153-05-5
- OKROUHLÍKOVÁ, L., Slánská Bímová, P., *Rysy přirozených jazyků. Český znakový jazyk jako přirozený jazyk. Lexikografie. Slovníky českého znakového jazyka.*, Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87153-47-5

Zdroje + doporučené zdroje

- BATTISON, R. *Lexical Borrowing in American Sign Language*. Silver Springs Md : Linstok Press, 1978
- Bc. a Mgr. práce z oboru Čeština v komunikaci neslyšících FF UK
- KALBANOVÁ, L. *Vizuální percepce a fonologické formy lexémů českého znakového jazyka (frekvenční analýza vybraných parametrů znaků)*. Praha: FF UK, Ústav českého jazyka a teorie komunikace, 2012. Bakalářská práce
- Peňáz, P. nepublikované materiály z výuky Úvod do studia znakových jazyků SPUSZJ pro CUS MU, podzim 2014